

De originele registers van de *Mouvement de la Population et de l'État Civil* in het magazijn van het Algemeen Rijksarchief in Brussel. Sinds 1 mei 2016 kan men ze integraal online consulteren op de website van het Rijksarchief. (Foto ARA)

XX

De Mouvement de la Population et de l'État Civil (1841-1976)

**Een schatkamer voor historische demografie
in België**

Marij Preneel

De *Mouvement de la Population et de l'État Civil* (kortweg: *Mouvement*) vormt, samen met de veel bekendere volkstellingen, de tweede pijler van de negentiende-eeuwse bevolkingsstatistiek. De *Mouvement* en de volkstellingen zijn ongeveer even oud. Terwijl de volkstellingen een statische dwarsdoorsnede geven van de bevolking in één bepaald jaar, geeft de *Mouvement* een dynamisch beeld van de verschuivingen, jaar na jaar, in de samenstelling van de bevolking. Daarbij gaat het niet alleen om aantallen geboorten en overlijdens, maar ook over doodsoorzaken, tweelingen, echtscheidingen, migratie en nog veel meer. Net als de volkstellingen, bevat de *Mouvement* cijfers tot op het niveau van de gemeente. En dat maakt de bron heel bijzonder.

De Belgische *Mouvement* omvat 717 registers met bevolkingscijfers die de hele periode tussen 1841 en 1976 overspant. Tot 2001 zat de schat verborgen in de kelder van het Nationaal Instituut voor de Statistiek aan de Leuvenseweg in Brussel. In dat jaar werden de registers vanuit het N.I.S. overgebracht naar het Algemeen Rijksarchief in Brussel. De overdracht naar het Rijksarchief was een eerste, belangrijke stap in de opgraving van de schat. Het afgelopen decennium ontdekten onderzoekers de *Mouvement*, zoals Isabelle Devos (UGent), Anne Winter (VUB) en Thierry Eggerickx (UCL). Dat is goed, maar onvoldoende voor een bron van dit formaat: een unieke reeks data over de bevolking, die andere Europese landen ons benijden.

een unieke reeks data over de bevolking, die andere Europese landen ons benijden

Het feit dat het om papieren registers gaat, stuk voor stuk unieke exemplaren, maakt dat dit een uiterst kwetsbare bron is. De 717 registers, 14.000 tabellen of 376.560 pagina's, zijn daarom integraal gedigitaliseerd. Sinds 1 mei 2016 kan iedereen ze consulteren op de website van het Belgische Rijksarchief. Op die manier is deze Belgische schat definitief uit de vergetelheid gehaald en is ze toegankelijk voor alle geïnteresseerde onderzoekers in binnen- en buitenland.

België koploper in bevolkingsstatistiek

Hoewel de *Mouvement* en de volkstellingen geen 'Belgische' uitvinding zijn – de eerste *Mouvements* werden opgemaakt in Zweden en in Oostenrijk in het midden van de achttiende eeuw – is het duidelijk dat deze twee vormen van bevolkingsstatistiek zich in België in de negentiende eeuw het meest ontwikkelden. Na de Belgische onafhankelijkheid in 1830 profileerde België zich met Adolphe Quetelet immers als één van de koplopers op het vlak van demografische statistiek in Europa. Onderzoekers van vandaag kunnen de vruchten plukken van zo veel negentiende-eeuwse statistische ijver.

Bevolkingsstatistiek staat of valt met een goede registratie van bevolkingsgegevens in de gemeenten. Die bevolkingsregistratie was in het negentiende-eeuwse België al behoorlijk performant. Naarmate de bevolkingsregistratie in de Belgische gemeenten juister en gedetailleerder werd, nam ook

het aantal tabellen in de *Mouvement* toe. De Belgische *Mouvement* put data uit volgende gemeentelijke registers (in chronologische volgorde):

- registers van de burgerlijke stand (sinds 1796): geboorte, huwelijk, overlijden;
- bevolkingsregisters (sinds 1846): interne en externe migratie;
- register doodgeborenen (1849-1867);
- doodsoorzakenregister (sinds 1851) / officiële nomenclatuur doodsoorzaken (sinds 1867);
- registers van vertrek (sinds 19/11/1866);
- registers van aankomst en vertrek (sinds 30/12/1900);
- vreemdelingenregister (sinds 13/08/1933).

Relevé des Décès par maladie, et par Province - Année 1852.

Désignation des maladies, Causes des Décès.	Aarves		Brabant		Flandre occidentale		Flandre orientale		Waïons		Liège		Limbourg		Luxembourg		Namur		Lecluyens		Total
	M.	F.	M.	F.	M.	F.	M.	F.	M.	F.	M.	F.	M.	F.	M.	F.	M.	F.	M.	F.	
A Des maladies (transmissibles, épidémiques, étiologiques, etc.)	155	155	98	11	25	26	27	26	64	57	16	14	9	6	9	8	11	7	399	341	740
B Des maladies (non transmissibles)	72	72	115	111	21	122	47	46	124	145	11	19	11	13	11	36	21	672	610	1282	
C Des maladies (autres)	225	201	201	199	110	126	74	72	208	220	129	105	22	16	22	18	16	47	4071	1021	5092
D Des maladies (autres)	8	8	5	5	3	3	3	3	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5
E Des maladies (autres)	188	182	308	282	123	117	122	111	195	25	26	37	10	11	14	31	7	787	766	1553	
F Des maladies (autres)	188	182	308	282	123	117	122	111	195	25	26	37	10	11	14	31	7	787	766	1553	
G Des maladies (autres)	275	247	377	324	148	141	162	166	479	412	249	209	20	67	115	104	160	125	2961	2000	4961
H Des maladies (autres)	188	182	308	282	123	117	122	111	195	25	26	37	10	11	14	31	7	787	766	1553	
I Des maladies (autres)	188	182	308	282	123	117	122	111	195	25	26	37	10	11	14	31	7	787	766	1553	
J Des maladies (autres)	188	182	308	282	123	117	122	111	195	25	26	37	10	11	14	31	7	787	766	1553	
K Des maladies (autres)	188	182	308	282	123	117	122	111	195	25	26	37	10	11	14	31	7	787	766	1553	
L Des maladies (autres)	188	182	308	282	123	117	122	111	195	25	26	37	10	11	14	31	7	787	766	1553	
M Des maladies (autres)	188	182	308	282	123	117	122	111	195	25	26	37	10	11	14	31	7	787	766	1553	
N Des maladies (autres)	188	182	308	282	123	117	122	111	195	25	26	37	10	11	14	31	7	787	766	1553	
O Des maladies (autres)	188	182	308	282	123	117	122	111	195	25	26	37	10	11	14	31	7	787	766	1553	
P Des maladies (autres)	188	182	308	282	123	117	122	111	195	25	26	37	10	11	14	31	7	787	766	1553	
Q Des maladies (autres)	188	182	308	282	123	117	122	111	195	25	26	37	10	11	14	31	7	787	766	1553	
R Des maladies (autres)	188	182	308	282	123	117	122	111	195	25	26	37	10	11	14	31	7	787	766	1553	
S Des maladies (autres)	188	182	308	282	123	117	122	111	195	25	26	37	10	11	14	31	7	787	766	1553	
T Des maladies (autres)	188	182	308	282	123	117	122	111	195	25	26	37	10	11	14	31	7	787	766	1553	
U Des maladies (autres)	188	182	308	282	123	117	122	111	195	25	26	37	10	11	14	31	7	787	766	1553	
V Des maladies (autres)	188	182	308	282	123	117	122	111	195	25	26	37	10	11	14	31	7	787	766	1553	
W Des maladies (autres)	188	182	308	282	123	117	122	111	195	25	26	37	10	11	14	31	7	787	766	1553	
X Des maladies (autres)	188	182	308	282	123	117	122	111	195	25	26	37	10	11	14	31	7	787	766	1553	
Y Des maladies (autres)	188	182	308	282	123	117	122	111	195	25	26	37	10	11	14	31	7	787	766	1553	
Z Des maladies (autres)	188	182	308	282	123	117	122	111	195	25	26	37	10	11	14	31	7	787	766	1553	

Overzichtstabel van de doodsoorzaken in België (1852). Waarschijnlijk de oudste statistiek van de doodsoorzaken in ons land. (Collectie Mouvement)

De gegevens voor de *Mouvement* werden vanuit de gemeentelijke registers ingezameld volgens een getrappt systeem. De gemeentelijke overheid vulde elk jaar een modelformulier in met de voornaamste gegevens. Die modelformulieren werden ingezameld door de arrondissementscommissarissen (voor de plattelandsgemeenten) en de provinciegouverneurs (voor de steden). Zij maakten ze op hun beurt over aan de *Commission Centrale de*

Demografische data online

In 1960 kreeg de *Mouvement* een facelift. De klassieke registers met manueel ingevulde tabellen maakten plaats voor computerlistings. Vanaf 1964 werd ongeveer veertig procent van de data weergegeven onder de vorm van gecodeerde, ingebonden computerlistings. En ook inhoudelijk waren er verschuivingen. De nadruk lag op migratie en de gegevens daalden niet steeds meer tot het niveau van de gemeenten af. Dat de *Mouvement* afslankte na de Tweede Wereldoorlog is logisch. Het aandeel van gepubliceerde cijfers van de *Mouvement* nam toe, net als de internationale invloed op de inzameling van demografische data. De internationale samenwerking en de standaardisatie van de demografische methodes had ook effect op de data-inzameling van het N.I.S. Zo werd vanaf 1972 de A-lijst met doodsoorzaken van de Wereldgezondheidsorganisatie gebruikt.

De Belgische *Mouvement* (1841-1976) is ontegensprekelijk een bijzonder rijke bron voor de historische demografie. Ze bevat een schat aan gedetailleerde bevolkingscijfers tot op het niveau van de gemeenten voor een lange periode. De stabiliteit van de tabellen is ideaal voor *long term research*. De *Mouvement* is het resultaat van een doorgedreven registratie van bevolkingscijfers die onder impuls van Quetelet vanaf de jaren 1830 in elk van de 2600 Belgische gemeenten gebeurde. Hoewel de registratie in de gemeenten verre van perfect was, verbeterde ze in de negentiende en twintigste eeuw dankzij de uitbouw van de ambtenarij, de technische vooruitgang en de rationalisering. Het resultaat is één centrale reeks van 717 registers voor heel België, met in totaal 14.000 tabellen propvol bevolkingscijfers. De *Mouvement* is tot nu toe relatief weinig gebruikt voor historisch-demografisch onderzoek, onder meer omdat de papieren registers te kwetsbaar zijn voor onderzoek op grote schaal. Nu ze zo goed als integraal online staan, kunnen ze verder ontgonnen worden.

Aan de slag

Sinds 1 mei 2016 kan men de 717 registers van de *Mouvement* consulteren op de website van het Belgische Rijksarchief – een klein deel moet nog gerestaureerd en gedigitaliseerd worden. Let wel: u moet ingelogd zijn om de beelden te kunnen raadplegen.

Zo vindt u de tabellen terug:

www.arch.be > Home page > LOGIN > Zoekmotors > Zoeken naar archieven > Zoekterm: 'Mouvement de la Population' > Nationaal Instituut voor de Statistiek. Beweging van de burgerlijke stand en loop der bevolking, 1841-1976 > Archiefinventaris (beschikbare jaren) / Archiefbestanddelen / Gedigitaliseerde archiefdocumenten

Link: https://search.arch.be/nl/zoeken-naar-archieven/zoekresultaat/ead/index/zoekterm/mouvement+de+la+population/eadid/BE-A0510_004393_005475_DUTBeredeneerde bibliografie

De cijfers van de *Mouvement* zijn geheel of gedeeltelijk uitgegeven:

Statistique de la Belgique. Population: mouvement de l'état civil pendant l'année 1841-1849. (integrale publicatie). Een samenvatting van de cijfers uit de periode 1831-1840 vindt men terug in de publicatie van de cijfers van 1842. Na 1851 werden de belangrijkste cijfers uit de *Mouvement* gepubliceerd in diverse uitgaven van de *Commission Centrale de Statistique*, later het *Institut National de Statistique/Nationaal Instituut voor de Statistiek*, zoals *Bulletin de la Commission Centrale de Statistique*, *Documents Statistiques* en *Annuaire Statistique du Royaume*. De cijfers van de *Mouvement* van het jaar 1900 werden integraal gepubliceerd: *Statistique du mouvement de la population et de l'état civil en 1900* (Brussel 1904; ook verschenen in: *Bulletin de la Commission centrale de statistique* 17 (1904) 1-944).

Literatuursuggesties:

- N. Bracke, *Een monument voor het land: overheidsstatistiek in België, 1795-1870* (Gent 2008).
- N. Bracke en E. Vanhoute, *Opsporing en ontsluiting van historische statistieken in België (1800-1960)*, (Gent 2005). Deze publicatie biedt een goed overzicht van alle beschikbare statistieken in ons land tot 1960.
- R. Costa, 'Richesses et limites du Mouvement de la Population et de l'État civil pour l'étude démographique des zones rurales en Belgique. L'exemple de la nuptialité de 1886 à 1913', *Espace Populations Sociétés*, (2014)
- M. Poulain en A. Herm, 'Le registre de population centralisé, source de statistiques démographiques en Europe', *Population*, 68 (2013) 215-247.
- M. Preneel, 'Over levendgeboren onwettige meerlingen in Wortel, Luikse emigratie naar Argentinië en epidemische meningitis in Zedelgem: de Mouvement de la Population et de l'État Civil: een nauwelijks ontgonnen bron voor historische demografische statistiek in België' in: T. Eggerickx en J.-P. Anderson (ed.), *Histoire de la population de la Belgique et de ses territoires* (Louvain-la-Neuve 2010) 73-81.
- S. Vrielinck, 'De macht van het getal. Een statistische kritiek van de bevolkingsstatistieken in België, 1801-1976', *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 42 (2013) 74-113.

Biografie

Marij Preneel (°1971) studeerde moderne geschiedenis aan de KULeuven. Sinds 2000 werkt ze in het Algemeen Rijksarchief te Brussel, vervolgens in het Rijksarchief Antwerpen-Beveren.

Kies voor
Erfgoed!